

az Abhandl. d. Bayer. Akad. d. Wiss. Phil.-hist. Abt. NF. 3. 18. lapján. — A kinyomtatott tabulákról ERNST SCHÜTZ írt „*Das erste Lesebuch an der Lateinschulen des späten Mittelalters*“ c. alatt. (Gutenberg-Jahrbuch, 1929. 18. s. köv. 1.)

Ha a *Tafel* mellett a *Pente* szónak is szabad volna valamit jelentenie s azt jelentenie, amit jelent, t. i. a görög ötös számjegyet, akkor ez a mű öt táblából álló mű lett volna. Ot táblából állott azonban LUTHER *Kis Kátéja* is. És bár az esztergomi érsek titkáráról nem nagyon lehet feltételezni, hogy LUTHER *Kis Kátéját* legarchaisztikusabb formájában, falitáblaképen kinyomatta és a győri püspöknek ajánlotta volna, más részről azonban valami ilyen vallási mű lehetősége mellett az szól, hogy a nyomdász miért aggályoskodik olyan nagyon s miért nem meri a patrónus hozzájárulása nélkül „néhány szó“ korrigálását sem megtenni rajta?

A szóban forgó nyomtatvány tehát egy LUTHER kátéja archaisztikus formáját utánzó, öt táblából álló katolikus káté lehetett legvalószínűbben.

Ha persze a „*Pente*“ szóra más magyarázat kerül, akkor szó lehet arról, hogy ez a mű csakugyan táblákra nyomtatott magyar olvasókönyv, az első magyar ábécék egyike lehetett, mert az első — ennek az első kiadása, illetve a legelső — valamelyik annál is előbb megjelent ábécés könyv lehetett.

SZIMONIDESZ LAJOS.

Háromszázéves ismeretlen unitárius káté. Néhány éve már, hogy a GELEJI KÁTONA ISTVÁN hatalmas munkájának, az unitáriusok ellen hadakozó *Váltság Titka* harmadik kötetének táblájában régi nyomtatott szöveget pillantottam meg. Kifejtve és kiáztatva a bőrkötés alól az oda erősségnek becsirizelt lapokat, egy káté kérdéseit és feleleteit hámoztam ki, melynek címe: *Az Keresztyeni Tudománnak rövid sommában kötöt fundamentoma.*

Sajnos, a szerző nevét, nyomtatás helyét és idejét feltüntető címlap nem került elő, s hiányzik az egész első ív, mely az Előszót és ajánlást tartalmazhatta, valamint hiányzik a munka befejezése is. Csupán B, C és D ívek lapjait tudtam összeállítani, sőt ezekből is hiányzik a B₅ és D₅ jelzésű a hozzátartozó négy oldallal. A többi lapokból több példányt is kaptam, s különösen a B₆ és hozzátartozó B₇, valamint a D₆—D₇ lapok több példánya volt felvágatlanul egymás mellé illesztve a bekötési táblába.

Mínthogy a káté nyomási tükre kicsiny (5 cm széles és 10 cm magas), a GELEJI munkája pedig sokkal nagyobb alakban nyomtatott, a kis lapok mintegy másfélszeres alakban tétettek bele a táblába, aminek következménye, hogy a nyomtatott szöveg közepe sok helyen el

van vágva. Azonban a többszörös példányok segítségével mégis kiolvasható, pótolható a hiányzó rész, csupán jelentéktelen hiányok maradnak.

Remélve, hogy a GELEJI munkájának többi fennmaradt példányból sikerülni fog a hiányokat is felkutatni, *Az Út* 1934. évi 10. számában hírt adtam e leletről, miután azonban több példány megvizsgálása eredménytelen maradt, meg kellett elégednem a meglévő részekkel, s azokat szedtem össze és dolgoztam fel. Erről számolok be a következőkben:

A kátét úgy látszik 1648—49-ben nyomták a SZENCZI KERTÉSZ ÁBRAHÁM nyomdájában Váradon, de valószínű, hogy nyomtatását soha be sem fejezték, ezért nem tud róla a világ. Sok hasonló című kátét ismerünk ebből a korból, elkezdve a BEYTHE ISTVÁN: *Köröztyen Tudománnak revid Summája* 1582. évi kiadásától a SIDERIUS sok kiadást ért *Catechismus*áig, mely Gyulafehérváron, Lőcsén és Váradon, (sőt román fordításban is) megjelent *A keresztyeni vallásnak és Hitnek Rövid kérdésekben és feleletekben foglaltatott... summája* címen. Hasonló az 1637-ben Bécsben nyomtatott 36 számozatlan lapból álló: *A keresztyéni Tudománnak Rövid Sommája* is, azonban a mienk egyikkel sem azonosítható. Ezt világosan bizonyítja címe, de még inkább a tartalma, amelyből kétségtelenül megállapítható, hogy nem református, hanem unitárius szerzőtől való.

Ezért fejeztem ki azt a sejtelmemet, hogy a BOD PÉTER *Smyrnae Polycarpusa* 81. oldalán említett *unitárius kátéról* lehet szó, amelyet az 1638. évi emlékezetes dési „*complanatio*“ után irattak velük, s amelyről azt írja BOD, hogy a fejedelem GELEJINEK adván ki azt cenzúrára, az ortodoxus püspök véleménye az volt, hogy „*nem elégséges a keresztyén vallás megtanolására semmiképen! Ezért el is mulatták annak oly formán való kinyomattatását, hanem aztán idővel másokat írtanak és nyomtattanak.*“

A káté szövegének hitvallási, teológiai vizsgálata kétségtelenné teszi, hogy az nemcsak hogy unitárius, hanem az unitárizmusnak is a legszélsőbb irányát képviseli. Nagyon távol áll attól az unitárius hitvallástól, amelyet a dési *complanatio* a bevett unitárius egyház hitvallásául elismert és előírt. A DÁVID FERENC szellemét követve, a gondolatszabadság utain messzi eltér az unitárius egyház hitvallási alapjától, mintha csak a legmodernebb unitárius gondolkodás évszázados előfutára lenne!

Az összeállított lapokból 93 kérdést és feleletet olvastam ki, amelyekben a hitvallás legfontosabb kérdései mind megtalálhatók, annyira, hogy a hiányzó befejezés nem sokat tartalmazhatott. Annyira eltér a *hivatalos* unitárius hitvallástól, hogy fel kell vetnünk a kér-

dést: vajjon csakugyan ez adatott volna be hivatalos hitvallás gyanánt? És számolnunk kell azzal a lehetőséggel, hogy csupán egy magánember írta és adta nyomdába tíz évvel a dési gyűlés után, esetleg az I. RÁKÓCZI GYÖRGY halála körüli zavarokban bízva. Teológiai ismertetésére itt nem térünk ki, csak azt említjük fel, hogy az eleveelrendelés, kegyelemből való megigazulás tana és a szentháromságtan tagadása mellett a „mosogatás“-nak nevezett keresztségről azt tanítja, hogy az csupán a megtérő pogányokra alkalmazandó, keresztyén szülők gyermekeire felesleges. Az úrvacsora jelentősége pedig semmi más, mint hogy a testvéri összetartozást fejezi ki a gyülekezet tagjai között. Tagadja az emberi természet romlottságát, s azt, hogy tehetetlenek lennének a jóra, Isten parancsainak teljesítésére, hiszen Isten semmit sem rendelt, amire képtelen volna az ember.

A *kátét* valószínűleg 1648-ban adta nyomdába a szerző, nem várva be a cenzúrárt, de annak lesújtó eredménye után a mű nyomtatása félbemaradt. A kis könyv soha napvilágot nem látott, míg most háromszáz év után elő nem kerültek annak töredékei. Érdekes, hogy éppen a nagy ellenfél, GELEJI püspök munkájának, az unitáriusok ellen hadakozó hatalmas könyvnek a táblája lett a börtöne, de így egyszersmind védelmezője, őrizője is háromszáz éven át!

Hogy a munka csakugyan Váradon nyomtatott a fenti időben, s ott is tétetett be a GELEJI könyvébe, azt igazolják a felvágatlan lapok, melyek mellett két ugyancsak felvágatlan nyomtatott részletét kaptam az 1648. szököévre nyomtatott naptárnak (mégpedig a kettő azonos), az A ív második részét, s ebben a „bötük magyarázatát“, a január 1-től február 15-ig, majd április 15-től június 15-ig terjedő naptári részt. Ez a kis naptár 6 cm széles és 8,5 cm magas nyomási tükörrel bír. A lapok felvágatlanul használtattak fel a bekötési táblába, ami csak a nyomdában történhetett, mégpedig a nyomtatást követő, ahhoz közeli időben. E naptár nyomtatási ideje feltétlenül az 1647. év legvégére teendő, a GELEJI munkájának előszava 1649. július 5-én kelt, s a könyv nyomtatása még ebben az évben befejeztetett. Úgy látszik, egyes példányok ott azonnal bekötettek, s nem lehetetlen, hogy a meglevő kötetekben még ott lappang háromszázéves ortalmazó börtönében a kis káté többi része is! Ennek előkutatása nem csupán könyvészeti szempontból kívánatos, hanem hitvallási tartalmát illetően is.*

(Nagyenyed.)

MUSNAI LÁSZLÓ.

* A kis könyv részletesebb ismertetésére másutt térünk rá, itt csupán a könyvtudományt érdeklő általános tájékoztatást adván.